

МЕЖДУ ДУНАВА И МАРИЦА – ЛИТЕРАТУРНО ПЪТЕШЕСТВИЕ С ФЕЛИКС КАНИЦ В ДНЕСНА БЪЛГАРИЯ

ДИМИТЪР КИРКОВ И РОМАНЪТ МУ „ХЪЛМЪТ“

Автори: Теодора Кашилска, ПУ „Паисий Хилендарски“
Марта Мур, Виенски университет

Димитър Кирков е роден в Пловдив на 4 октомври през 1945 г. Детско-юношеските години на бъдещия литературен критик, теоретик, белетрист и преводач са изцяло свързани с родния му град. През 1947 г. баща му купува къщата, кацнала на Джамбаз тепе, позната на пловдивчани като Замъка. В ученическите години го увличат литературата, математиката и историята. Особено силна е любовта му към литературата. Чете научни изследвания на разнообразни теми, но предпочита тези на историческа тематика. Вниманието му привличат биографии на забележителни личности, документално-белетристични описания на събития и исторически периоди, като се опитва да открие сюжет и поезия в този тип съчинения. Това влечение към историята се усеща в белетристиката му. По страниците на произведенията му личи стремежът да предаде на читателите си „духа на историята и историята на духа“ (изразът е на самия писател). С лекота съчетава художествената фикция с описание на реални събития и факти, правдиво пресъздава отминали епохи, както и характеристиките за тях образи и нрави.

Младият Димитър Кирков израства в сърцето на Пловдив, а склоновете на тепето се превръщат в негова територия за игри и приключения. Натрупаните спомени и познания от този период впечатлителният човек успява да съхрани през целия си живот, за да ги превърне в свое вдъхновение за трилогията „Лабиринт“.

Романът „Хълмът“ излиза през 1986 г. като първа част от трилогията „Лабиринт“, която обхваща и частите: „Любов в ада“ (1989) и „Камъчета от мозайката“ (2011). Почти веднага след появата си през 1986 г. романът на Димитър Кирков предизвиква вниманието на литературната критика. За него пишат Боян Ничев, Александър Панов и Владимир Янев. Във връзка с петдесетгодишния юбилей на Димитър Кирков Тончо Жечев посвещава на „Хълмът“ обширна статия в списание „Летописи“, а почти двадесет години след първата си рецензия Владимир Янев пише нова, в която подчертава значимостта и устойчивостта на романа във времето.

Романът „Хълмът“ утвърждава идеята, че светът на индивида е изграден от отломките на други светове. Пространството на Хълма унищожава различията, омаловажава разстоянията на вековете, слива народностите, за да достигне до човешката същност, до бляновете и надеждите, страстите и съблазните. Засилва се усещането, че човешкият живот е мигновение от хилядолетното битие на възвишението. Преходността на съществуването превръща обитателите му във „временен екипаж“, хората се оказват частица от историята, сливат се с предходните поколения и по нищо не се различават от следващите, защото времето заличава личностите, имената и съдбите, за да изгради вечността.

Тези внушения се прокарват във всички нива на романа. На първо място това се осъществява чрез основния сюжетноизграждащ принцип, подреждащ събитията в монтажен ред, а не в строга фабулна последователност, което води до усложняване на композицията и разместването на времевите пластове в текста. Чрез използването на сказ, ретроспекция и

„обрамчени“ истории се разкриват биографиите на голям брой герои, всеки от които носи в себе си ярка индивидуалност, но и се доближава до останалите по един или друг начин.

Проекции на пространството

Основна роля за разкриването на художествените послания има пространството в романа. Открояващи се топоси са Хълмът, Руината и Лабиринтът, изграждащи пространствения свят в романа като двуизмерен, развит по безкрайността на вертикала. Високото и ниското се преплитат и образуват свръхпространство, чийто център е Хълмът. Характерен белег на топосите в романа е тяхната персонификация. Те са изобразени като живи същества, което говори за важноста на пространствата в произведението, превръщащи се в своеобразен персонаж.

ХЪЛМЪТ

В романа не се споменава за съотношението между реалните пловдивски тепета и названия в заглавието *Хълм*. Можем само да предполагаме, че става дума за Джембаз тепе, в чиито основи лежи Античният театър, но художественият свят на творбата не ни дава друга конкретна информация. В едно интервю самият Кирков споделя: „Дори ако някой реши да сравни изображения Хълм, няма да намери пълно съвпадение с топографията на някое от тепетата“ (Сакъова 1990: 156). Според замисъла на романа *Хълмът* е свръхпространство, което съчетава в себе си реалното и въображаемостта, видимото и невидимото, което прави образа му многоизмерен и сложен за тълкуване.

За реалния Хълм знаем, че е разположен сред най-древната земя на стария континент, в центъра на Балканите. Под множеството пластове, изграждащи сиенитната му грамада, лежат останките от Византийската и Римската империя, а легендите разказват, че самият Филип Македонски е наблюдавал войските си от склоновете му. Всеки път, когато някой от обитателите му разрови земята под нозете си, от нея изплуват отломки от някогашни здания и стари монети. Тези парчета минало свидетелстват за отрязъците време, погребани под основите на възвишението. Пластовете на Хълма акумулират време. Той е неподвижно място, в което се побират множество времена, множество епохи, различни форми и вкусове.

В пролога на романа повествователят посочва, че поставянето на стъклен похлупак върху Хълма, с цел да бъде запазен от набезите на времето, би било пагубно за него, тъй като под всеки похлупак, било то и невидим, животът угасва. Хълмът акумулира в себе си старото време, но попада и под влиянието на новото. Този процес се извършва естествено и необратимо, тъй като той не е обвързан с човешка намеса. Това е осезаемият, веществен образ на Хълма, състоящ се от къщите, храмовете, тунелите и древните отломки – или ако използваме израза на самия повествовател – това е „духът на историята“.

От друга страна, Хълмът е утопично пространство, което репрезентира обществото в неговата идеална форма. На територията му намират приют хора не само от различни народности, но и от различни вери. Всички те се приспособяват към живота на възвишението и стават част от неговия фантастичен свят, където всеки е добре дошъл да дочака отреденото му от съдбата. Това е илюзорният, невидим образ на Хълма, изграден от историята на човешката души, защото какво би бил Хълмът без своите обитатели.

Къщите

Може би едно от най-поетичните описания в романа е това на старите къщи в пролога. Животът на тези старинни къщи наподобява човешкия – наперени и красиви в младостта си, те се превръщат в „препатили старици“, вкопчили се в спомените за отминалото. Чрез изображението на техния път през годините повествователят изтъква силата на безвъзвратно изтичащото време. Те са осъдени на разруха. Тлението бавно ги завладява, някой от тях вече са станали негови жертви, а други са успели да се спасят – чрез отломките им са построени нови жилища, но те са „други“.

Всяка намеса в естественото съществуване на домовете е ограбване на тяхната идентичност. Опитът прекъсва нишката, свързващата епохите и гарантираща приемствеността помежду им. Това е и причината реставрираният външен вид на старите къщи да засилва усещането за тяхното отмиране.

Руината

Недрата на Хълма са лоно на множество останки от други светове, допринесли за кръстопътното му разположение и многовековния му живот. Обитателите на възвишението са свикнали с тях, те ги приемат като част от заобикалящия ги пейзаж, но и като културноисторически паметник от миналото. Единият край на руините е здраво зазидан в миналото, а другият се е изпъчил гордо сред настоящето и настоява за правото си на съществуването в бъдещето. Те са парченца от отдавна погребани светове, които безспирно нашепват за „историята на духа“, макар и мъртви, отдалечаващи се от своя първообраз, те все още съществуват и осъществяват връзката между епохите.

Останките от византийските сгради са близо под кората на Хълма. Те се оголват всеки път, когато рухва стар насип или когато бива разкопана пръстта, а под тях се разпростират отломки от още по-древни развалини. Обитателите на Хълма си мислят, че знаят какво се крие под краката им, но всяко ново археологическо разкритие удивлява и най-старите от тях. Знанието за величието на миналото поражда историко-легендарни разкази, какъвто е този за двете седалки, изсечени в скалите на Хълма, от които Филип II Македонски и Александър Велики са наблюдавали ученията на войските. Този разказ кара повествователя да си зададе въпросите: „Дали кръвен ток го бе предавал и не бе ли изтекла докрай оная кръв, която отвеждаше към древността? Или преданието бе по-силно от изменчивите нрави, от преходните убеждения, от уязвимата кръв и зърното му бе покълвало в чужди души и на чужди езици?“ (Кирков 2011а: 16). Зрънцето на преданието се запазва чрез смесването на материалната форма и човешкия стремеж към търсене на предходни послания. Преданието за двете седалки става част от културата на Хълма, обитателите му го приемат като екзотичен разказ, чрез който легитимират себе си като част от пространство, пазещо спомена за величествени епохи. Руината заживява втори живот, като преодолява нетрайното в своята същност и се утвърждава като вместилище за отминали светове.

Лабиринтът

Образът на лабиринта най-често отвежда към древногръцките митове за Тезей, Ариадна, Дедал и Минотавъра. Лабиринтът се възприема като място, от което не може да

се намери изход, или просто като затвор. Ето защо лабиринтът пряко се обвързва с пространството, но той е взаимосвързан и с времето, тъй като отпраща към архетипа за вечното завръщане.

С образа на лабиринта в романа е свързано пространството на подземните тунели, които пресичат недрата на Хълма. Няколко пъти те попадат в центъра на повествованието, а героите, преминали през тях, преживяват личностна трансформация. Лабиринтът на подземията се очертава като място, в което се извършва инициация на героя, но тя може да е успешна само ако той запази човешкото в себе си и съсредоточи усилията си в преодоляване на изпитанието.

Пространството на лабиринта би могло да бъде мислено и във връзка със сюжетно-композиционната постройка на творбата. Романът е изпъстрен с множество персонажи, чиито съдби се преплитат, а повествованието за един от тях води до друг и по този начин се оформя сложна плетеница от сюжетни линии. Налице са и доста повествователни коментари, есеистични отклонения за човека в историята и историята в човека, които разнообразяват сюжетния ход в творбата и ѝ придават дълбочина. Идеята за подобно на лабиринт движение и лутане в света се допълва и от същността на времето – то не е единно, налице са неговите безкрайни варианти, преплитат се минало, настояще и бъдеще. Действията на героите също са показателни – те са персонажи търсачи, устремени към своя цел, без да знаят верния път към нея, герои на познанието и истината, лутаци се в лабиринта на живота и търсещи правилната посока.

Образът на лабиринта крие множество интерпретации, а богатството на теми и идеи в романа позволява обвързването му с множество от тях. Какво друго е човешкият живот, ако не лабиринт, в който непрекъснато сме изправени пред избори, някои от тях верни, други – не. Понятието побира в себе си огромен брой значения, това е и причината Димитър Кирков да го избере за заглавие на своята трилогия. То характеризира текста, като носи тематично-съдържателна информация, макар че в известна доза тя е и алегорична, тъй като лабиринтът се явява алегория на живеенето изобщо.

Хълмът, Къщите, Руината и Лабиринтът изграждат пространствения свят в романа като двуизмерен, развит по безкрайността на вертикала. Високото и ниското в романа се преплитат и образуват свръхпространство, чийто център е Хълмът, който „приютява под земята си, която се издига до звездите“. В образа му се съчетават универсалното и уникалното, реалното и утопичното, което го превръща в пространство на вечното обновление.

Основната идея в „Хълмът“ е свързана със смещението на времената и пространствата, намиращо отражение в „отгатнатото“ човешко присъствие. Това „отгатнато“ присъствие създава усещането за равнопоставеност на отломките от различните епохи. Белезите на миналото са резултат от различни частни съдби и исторически събития, но всички те се възприемат като едно универсално цяло, разположено в абсолюта на изминалото време. Може би неправомерно се смесват незначителното и истински ценното, но това не тревожи автора, което проличава във въпросите „И не се ли отцежда в крайна сметка старо и ново в един и същи съд, смесил соковете на единосъщно и равностойно човешко присъствие?“ (Кирков 2011б: 129).

Пластовете на Хълма са отпечатък на човешката душа, а възвишението приютява своите обитатели, за да наблюдава радостите и болките им, които завинаги се запечатват по

снагата му. Съвсем естествено в този ред на мисли Кирков допълва: „И ако светът оцелее, може би след още едно хилядолетие по оставения отпечатък някой ще срича и отгатва мярналите се наши лични съдби и неволно ще ги слее с нескончаемата човешка верига“ (Кирков 2011б: 129).

Няма друг роман, свързан с Пловдив, който да пресъздава живота на града в толкова широко отворена времева ос, обхващайки както съдбата на множество фикционални герои, така и значими исторически събития.

Цитирана литература

Кирков 2011 а: Кирков, Д. *Лабиринт. Том 1. Хълмът*. София, „Захарий Стоянов“. 2011.

Кирков 2011 б: Кирков, Д. *Лабиринт. Том 2. Камъчета от мозайката*. София, „Захарий Стоянов“. 2011.

Сакъова 1990: Сакъова, Б. Пловдив – литературният и реалният (Разговор с писателя Д. Кирков). // *Текстове и прочит*. Пловдив, „Хр. Г. Данов“, 1990, 154 – 160.